

พระพุทธศาสนาหายาน:
เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้า
จึงมีความหลากหลาย (2)

**Mahāyāna Buddhism:
Reasons for Diversity in the
Buddha's Teachings (2)**

ซาซากิ ชิซูกะ
SASAKI Shizuka

มหาวิทยาลัยฮานาโซโนะ (花園大学) เกียวโต ประเทศญี่ปุ่น
Hanazono University, Kyoto, Japan

ตอบรับบทความ (Received) : 16 มิ.ย. 2563
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 5 ก.ค. 2563

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 30 มิ.ย. 2563
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 14 ก.ค. 2563

พระพุทธศาสนamahayan: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงมีความหลากหลาย (2)*

ชาซากิ ชิซุกะ
พระมหาพงศ์ศักดิ์ จานินโย (แปล)

บทคัดย่อ

แม้จะมีพระพุทธศาสนานิกายต่างๆ เกิดขึ้นในยุคพระเจ้าอโศก แต่นิกายทั้งหลายเหล่านั้นยังสามารถดำรงอยู่ร่วมกันภายใต้ชื่อ “พระพุทธศาสนา” เหมือนๆ กัน ทั้งนี้เป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของ “สังฆเภท” และผลจากการปรับเปลี่ยนนี้ ทำให้พระพุทธศานายอมรับแนวคิดที่มีความหลากหลาย ตราบเท่าที่หมู่สงฆ์ยังคงทำสังฆกรรมร่วมกัน

เมื่อโลกของพระพุทธศาสนาในยุคนั้นเริ่มมีแนวความคิดในการยอมรับแนวคิดที่แตกต่าง รวมถึงการตีความคำสอนในรูปแบบที่แตกต่างออกไปเช่นนี้ ย่อมสามารถอธิบายได้ถึงปรากฏการณ์การกำเนิดขึ้นของพระพุทธศาสนamahayan

พระพุทธศาสนamahayanมีแนวคิดเกี่ยวกับการบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า โดยไม่จำกัดว่าเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ แนวคิดนี้อยู่บนพื้นฐานการศึกษาเรื่องราวในอดีตของพระศากยมุนิพุทธเจ้า เมื่อครั้งที่

พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งทำให้พบว่า การที่พระโพธิสัตว์จะบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น พระโพธิสัตว์จะต้องพบกับพระพุทธเจ้าในอดีต ดังนั้น พระพุทธศาสนา มหายาน ในยุคต้นจึงได้อธิบายถึงวิธีการต่างๆ ที่จะทำให้สามารถพบกับพระพุทธเจ้าได้ ดังที่ปรากฏอยู่ในพระสูตร มหายาน ต่างๆ

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา มหายาน พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์
ความหลากหลาย

* แปลจาก Shizuka Sasaki (佐々木閑), Bessatsu NHK hyappun de meicho shūchū kōgi Daijō Bukkyō kōshite Buddha no oshie wa henyō shita 別冊 NHK100 分 de 名著 集中講義 大乘仏教 こうしてブツダの教えは変容した (วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาทีของ NHK พระพุทธศาสนา มหายาน: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความหลากหลาย) (Tokyo: NHK Publishing, 2017)

Mahāyāna Buddhism: Reasons for Diversity in the Buddha’s Teachings (2)

Sasaki SHIZUKA

Abstract

Despite the existence of various Buddhist schools during King Aśoka’s period, those schools were able to coexist under the same umbrella term “Buddhism.” This was the consequence of changing the definition of “saṅghabheda.” As a result of this change, Buddhism accepted the diversity of any doctrines as long as monastic orders participated in the same group rituals.

Once the world of Buddhism as a whole came to recognize and accept the diverse and innovative doctrines, it became possible to satisfactorily explain the phenomenon of the emergence of Mahāyāna Buddhism.

Mahāyāna Buddhism expounded that Buddhahood could be attained by anyone, regardless of whether they were monks or laypeople. This idea was based on studying the previous

births of Śākyamuni Buddha when he was a bodhisattva. It was found that bodhisattvas can become Buddhas after encountering previous Buddhas. Consequently, Early Mahāyāna Buddhism explained different concepts of how to meet Buddhas which could be found in many Mahāyāna Sūtras.

Keywords : Buddhism, Mahāyāna, Buddha, bodhisattva, diversity

บทที่ 1 จาก “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” สู่ “พระพุทธศาสนามหายาน” (ตอนจบ)

“พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย”

ให้กำเนิดความหลากหลายในพระพุทธศาสนา¹

อาจารย์ : “พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย”² ในที่นี้ หมายถึง พระพุทธศาสนาที่แบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ถึง 20 กลุ่ม (นิกาย) แต่อย่างไรก็ตาม ใช่ว่ากลุ่มต่างๆ เหล่านี้จะแบ่งแยกขาดออกจากกัน โดยสิ้นเชิง เพราะต่างยอมรับการมีอยู่ซึ่งกันและกัน และต่างใช้คำว่า “นิกาย OO” “นิกาย XX” ตั้งแต่ในสมัยของพระเจ้าอโศกนั่นเอง ประเด็นที่สำคัญ คือ นิกายแต่ละนิกายต่างยืนยันว่า นิกายของตนสืบสายมาแต่ดั้งเดิม³ แต่ในขณะเดียวกันก็ยอมรับการมีอยู่ของนิกายอื่นๆ ที่ไม่ใช่ นิกายตนเช่นกัน ถ้าจะยกตัวอย่างในปัจจุบันที่พอจะเข้าใจได้ง่ายๆ ก็คง เหมือนกับการที่พรรคการเมืองใหญ่พรรคหนึ่ง ประกอบด้วยกลุ่มย่อยๆ มารวมกันเป็นพรรคใหญ่พรรคเดิวนั่นเอง

บางท่านอาจจะมีคำถามว่า ทำไมพระพุทธศาสนาที่แต่เดิมมี เพียงคำสอนของพระศากยมุนีเพียงหนึ่งเดียว ถึงแบ่งแยกออกเป็น นิกายต่างๆ ได้ ในประเด็นคำถามนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นเรื่องธรรมดา

¹ หัวข้อนี้เริ่มจากหน้า 22 เป็นต้นไป

² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 部派仏教 (buhā bukkyō) หมายถึง พระพุทธศาสนาในยุคที่ได้แบ่งแยกออกเป็นนิกายต่างๆ ประมาณ 18-20 นิกาย บางแห่งได้ใช้คำว่า 小乘仏教 (shōjō bukkyō) หรือ “พระพุทธศาสนาหินยาน” ซึ่งเป็นคำที่เกิดขึ้นภายหลังจาก “พระพุทธศาสนา Mahayana” ได้ถือกำเนิดขึ้นแล้ว โดยคำว่า 小乘 (shōjō) หมายถึง ยานลำเล็ก

³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 正統 (seitō)

ทีหลังจากอาจารย์ได้ละโลกไปแล้วกว่าร้อยปี ศิษยานุศิษย์ย่อมเกิดแนวความคิดและอรรถาธิบายในหลักคำสอนที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่อาจเกิดขึ้นได้ และมีความเป็นไปได้ว่าการแบ่งแยกนิกายอาจเกิดขึ้นก่อนหน้านั้น แต่มาเด่นชัดจริงๆ ในสมัยของพระเจ้าอโศกนั่นเอง⁴

นักศึกษา : ถ้าเกิดอรรถาธิบายในหลักคำสอนที่แตกต่างกันออกไปจริงๆ น่าจะต้องเกิดวิวาทะซึ่งกันและกัน จนทำให้แบ่งแยกแตกนิกายกันออกไปมากกว่า แต่ทำไมจึงไม่เป็นเช่นนั้น อีกทั้งยังเกิดเป็นรูปแบบของการยอมรับซึ่งกันและกัน และสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อีกครับ ?

อาจารย์ : เป็นปรากฏการณ์ที่แปลกใช้ไหมครับ ถ้าต่างฝ่ายต่างเริ่มต้นกันด้วยวิวาทะที่ยืนยันว่า “อรรถาธิบายของเราถูกต้อง ส่วนของท่านนั้นผิด” โดยทั่วไปแล้ว คงจะต้องเกิดความแตกแยกวิวาทกัน แต่ทว่ากลับไม่เป็นเช่นนั้น และยังสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อีก หากจะกล่าวโดยสรุปแล้ว อาจกล่าวได้ว่าปรากฏการณ์นี้มีสาเหตุมาจาก “การปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภท⁵”

สังฆเภท หมายถึง การกระทำที่ทำให้หมู่สงฆ์ในพระพุทธ-ศาสนาแตกแยกกัน ซึ่งแต่เดิมนั้น เป็นการกระทำที่หมายเอาการยกอรรถาธิบายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระศากยมุนี และรวบรวมสมัครพรรค

⁴ ผู้แปล : หลังจากพระศากยมุนีปรินิพพานได้ราว 100 ปี พระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น 2 นิกาย คือ เถรวาทและมหาasanghika และภายหลังจากนั้นได้แบ่งแยกออกไปจากทั้ง 2 นิกายดังกล่าวอีก จนมาปรากฏเด่นชัดในสมัยของพระเจ้าอโศกประมาณ 18-20 นิกาย

⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 破僧 (hasō)

พวกที่เห็นด้วยกับตนเอง แล้วแยกกลุ่มออกไปสร้างหมู่สงฆ์ของตนเองขึ้นโดยเอกเทศ ซึ่งในยุคสมัยที่พระศากยมุนียังดำรงพระชนม์ชีพอยู่ ได้มีบทลงโทษหนักสำหรับผู้ที่วางแผนทำสังฆเภท ด้วยการถูกจำกัดบริเวณ⁶

นักศึกษา : เท่าที่ฟังมาถึงตอนนี้ แสดงว่าหมู่สงฆ์ใน “พระพุทธศาสนาแยกนิกาย” ต่างมีความคิดว่า นิกายของตนเท่านั้นเป็นนิกายที่สืบทอดคำสอนมาจากพระศากยมุนี ดังนั้น จึงมองว่านิกายอื่นๆ ที่ไม่ใช่ นิกายของตนเป็นผู้ทำสังฆเภท ใช่ไหมครับ ?

อาจารย์ : หากเป็นแต่เดิม คงจะเป็นเช่นนั้น และในความเป็นจริงสภาพเช่นนี้น่าจะเกิดขึ้นกับบางส่วนในพระพุทธศาสนาที่ต่างฝ่ายต่างกล่าวหาซึ่งกันและกันว่า “สิ่งที่ท่านทำอยู่นั้นเป็นการทำสังฆเภท” แต่อย่างไรก็ตาม ก็ไม่มีใครที่สามารถตัดสินลงไปได้อย่างเด็ดขาดว่าเป็นการทำสังฆเภทจริงหรือไม่ ดังนั้น ด้วยสภาพดังกล่าว จึงเป็นเหตุ

⁶ ผู้แปล : การทำสังฆเภท คือ การทำให้หมู่สงฆ์แตกแยก เป็นการทำลายความเป็นหนึ่งของพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นโทษร้ายแรงที่สุดประการหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยผู้ที่วางแผนหรือชวนชวายเป็นเพื่อทำสังฆเภทนี้จะต้องอาบัติสังฆาทิเสส ซึ่งเป็นอาบัติหนักประเภทหนึ่งที่รองลงมาจากอาบัติปาราชิก และที่กล่าวว่า “ผู้ชวนชวายเป็นเพื่อทำสังฆเภท” (สงฺฆสฺส เกทาย ปฺรทุกฺกเมยฺย) จะต้องอาบัติสังฆาทิเสสนั้น เป็นเพราะว่าบุคคลดังกล่าวยังถือว่าอยู่ในหมู่สงฆ์ แต่สำหรับ “ผู้ที่ลงมือทำสังฆเภทไปแล้ว” ถือว่าไม่ได้อยู่ในหมู่สงฆ์อีกต่อไป ดังนั้น จึงไม่มีความหมายที่จะปรับอาบัติในบุคคลดังกล่าวอีกแต่อย่างใด อนึ่ง เกี่ยวกับเรื่อง “สังฆเภท” นี้ ยังได้ปรากฏในเรื่อง “อนันตริยกรรม” (กรรมหนักในฝ่ายอุกฤษ) ได้แก่ มาตุฆาต (ฆ่ามารดา) ปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) อรหันตฆาต (ฆ่าพระอรหันต์) โลหิตุปบาท (ทำพระโลหิตพระพุทธเจ้าให้ห่อขึ้น) และประการสุดท้าย คือ “สังฆเภท”

ให้ทางศาสนจักรและพระเจ้าอโคก ต้องหาข้อสรุปที่ทำให้หมู่สงฆ์ในพระพุทธศาสนาสามารถเป็นหนึ่งเดียวกันได้ และข้อสรุปดังกล่าวที่อาจทำให้บอบช้ำ⁷ คือ การปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของคำว่า “สังฆเภท” นั่นเอง

นักศึกษา : ไม่ทราบว่าการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายที่ว่านี้ มีการปรับเปลี่ยนอย่างไรที่เป็นรูปธรรมหรือครับ ?

อาจารย์ : เกี่ยวกับในเรื่องนี้ ถือว่าเป็นงานวิจัยของผมโดยตรงทีเดียว ซึ่งนิยามความหมายใหม่ของคำว่า “สังฆเภท” ที่เกิดขึ้นในยุคนี้คือ “แม้ต่างจะมีแนวความคิดหรืออรรถาธิบายในคำสอนของพระศาสดาที่แตกต่างกันก็ตาม แต่ถ้าอาศัยอยู่ร่วมกันในเขตสีมาเดียวกัน มีการลงอุโบสถ⁸ หรือทำสังฆกรรม⁹ ร่วมกัน ก็ไม่เรียกว่าเป็นการทำสังฆเภท” การลงอุโบสถ คือ การประชุมกันของหมู่สงฆ์ทุก ๆ กี่เดือนเพื่อระลึกนึกถึงศีลของตน ส่วนการทำสังฆกรรม คือ การประชุมกันของหมู่สงฆ์ เพื่อตัดสินใจในกรณีที่สำคัญต่าง ๆ สรุปความว่า ขอเพียง

⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 苦肉の策 (kuniku no saku) หมายถึง วิธีการที่จะเอาชนะคู่ต่อสู้หรือฝ่ายตรงข้าม แม้วิธีการนั้นจะทำให้ตนเองต้องบอบช้ำหรือเจ็บปวดก็ตาม ก็จำต้องยอมทำ

⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 布薩 (husatsu) ซึ่งเป็นคำเลียนเสียงของคำว่า “อุโปสถ” หรือ “โปสถ” ในภาษาบาลี “อุปวสถ” ในภาษาสันสกฤต “อุโปษต” หรือ “โปษต” ในภาษาสันสกฤตผสมในพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit)

⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 羯磨 (konma หรือ katsuma) ซึ่งเป็นคำเลียนเสียงของคำว่า “กมุข” ในภาษาบาลีหรือ “กรุม” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งในที่นี้หมายถึงเอาการทำสังฆกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนาของหมู่สงฆ์

หมู่สงฆ์ได้เข้าร่วมในการประชุมหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน แม้ว่าต่างฝ่ายต่างยืนยันในจุดยืนของตนเองเกี่ยวกับอรรถาธิบายที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ไม่ถือว่าเป็นการทำสังฆเภทแต่อย่างไร นี่คือนิยามความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

นักศึกษา : เป็นอย่างนี้เอง ไม่ใช่เป็นการทำให้แนวความคิดที่ว่า “สังฆเภทเป็นการกระทำที่ไม่ดี” หดไป แต่เป็นการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายที่ว่า “สังฆเภทคืออะไร” เพื่อเป็นการป้องกันการแตกแยก ไม่ทราบว่ามีเอกสารหรือหลักฐานอะไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่เกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกเหลืออยู่บ้างไหมครับ ?

อาจารย์ : ใน “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก”¹⁰ ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่าคัมภีร์หนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “ในหมู่สงฆ์ แม้จะมีผู้ที่ยืนยันการอรรถาธิบายที่แตกต่างไปจากพระศากยมุนีเกิดขึ้น ก่อให้เกิดความขัดแย้งก็ตาม แต่ตราบใดที่ยังอาศัยอยู่ร่วมกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน ย่อมไม่ถือว่าเป็นการทำสังฆเภท แต่ถ้าเมื่อใดแยกกันทำสังฆกรรม เมื่อนั้นย่อมเป็นการทำสังฆเภท” สำหรับยุคสมัยที่ “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก” ถูกรจนาขึ้นนั้นยังไม่เป็นที่เด่นชัด แต่เนื้อหาที่ปรากฏใน “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก” มีความสอดคล้องกับ “จารึกพระเจ้าอโศก” ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก” ถูกรจนาขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศก ก็คงจะไม่ผิดอะไร (สำหรับหลักฐานที่ผู้เขียนคิดว่า “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก” และ “จารึกพระเจ้าอโศก” เกิดขึ้นในยุคสมัยเดียวกันนั้น สามารถศึกษา

¹⁰ 『摩訶僧祇律』 (makasōgiritu) เป็นคัมภีร์พระวินัยปิฎกของนิกายมหาสาขงฆิกะ (摩訶僧祇部 makasōgibu หรือ 大衆部 daishubu) ซึ่งเป็นหนึ่งในพระพุทธานุญาตแบ่งนิกาย

เพิ่มเติมที่ “Buha Bukkyō kara Daijō Bukkyō e 部派仏教から大乘仏教へ (จากพระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกายสู่พระพุทธศาสนาหายาน).” ใน Gōtama wa ikanishite Buddha to natta no ka ゴータマは、いかにしてブツダとなったのか (พระสมณโคดมเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร ?) โดย NHK Publishing)

นอกจากนี้ ยังมีคัมภีร์ “อภิดรรรมโกศ” (Abhidharmakośa)¹¹ แต่งขึ้นหลังจาก “มหาสาขงฆิกวินัยปิฎก” นานนับหลายศตวรรษ ซึ่งเป็นคัมภีร์เชิงพุทธปรัชญา ได้กล่าวถึงนิยามของสังฆเภท 2 ประเภทที่ว่าสังฆเภทมีอยู่ 2 ประเภท ประเภทที่ 1 คือ สังฆเภทที่เกิดขึ้นจากการยกอรรถาธิบายที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระศาकยมุนี เรียกว่า จักรเภท (cakrabheda)¹² ส่วนประเภทที่ 2 คือ สังฆเภทที่เกิดขึ้นจากการไม่ลงทำสังฆกรรมร่วมกัน เรียกว่า กรรมเภท (karmabheda)¹³

นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาที่อธิบายเพิ่มเติมต่อจากนี้ที่ว่า ในสมัยที่พระศาकยมุนียังมีพระชนม์ชีพอยู่ สังฆเภทประเภทที่เกิดขึ้นจากการยกอรรถาธิบายอันเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระศาकยมุนี รวบรวมสมัครพรรคพวก และทำสงฆ์ให้แตกแยกกันนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่ (ผู้แปล : เช่น กรณีเทวทัต) แต่เมื่อพระศาकยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานไป ย่อมคงเหลือแต่เพียงสังฆเภทประเภทที่เกิดขึ้นจากการไม่ลงทำสังฆกรรมร่วมกันเท่านั้น

¹¹ 『俱舍論』 (kusharon) มีชื่อเต็มว่า 『阿毘達磨俱舍論』 (abidatsuma kusharon) เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 5 โดยท่านวสุพັນธุ (世親 seshin) ถือเป็นคัมภีร์อภิดรรรมคัมภีร์หนึ่งในพระพุทธศาสนาที่อธิบายหลักคำสอนของ “พระพุทธศาสนาของพระศาकยมุนี” นับตั้งแต่ในอดีต คัมภีร์นี้ถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญสำหรับผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา

¹² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 破法輪 (hahōrin)

¹³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 破羯磨 (hakonma)

นักศึกษา : เป็นข้อความที่เข้าใจยากนะครับ อาจารย์ช่วยอธิบายให้ผมเข้าใจง่าย ๆ อีกสักหน่อยได้ไหมครับ ?

อาจารย์ : สรุปความว่า “การยกอรรถาธิบายที่เป็นปฏิบัติยกต่อคำสอนของพระศากยมุนี และสร้างหมู่สงฆ์ของตนเอง สามารถทำได้เฉพาะในช่วงที่พระศากยมุนีทรงมีพระชนม์ชีพอยู่เท่านั้น แต่หลังจากนั้น ย่อมไม่สามารถทำได้ เพราะพระศากยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ดังนั้น ในปัจจุบันจึงสามารถก่อสร้างเฉพาะได้เพียงการไม่ลงทำสังฆกรรมร่วมกันเท่านั้น” นี่เป็นสิ่งที่ผมต้องการจะสื่อ

นักศึกษา : แต่แม้หลังจากที่พระศากยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็ตาม ก็ยังสามารถปฏิบัติเสด็จคำสอนของพระศากยมุนีได้ หรือแม้แต่การยกแนวความคิดอื่นขึ้นมา ก็ถือเป็นปฏิบัติต่อพระศากยมุนีได้ไม่ใช่หรือครับ ? แล้วตกลงที่ว่า “ไม่สามารถทำได้หลังจากที่พระศากยมุนีเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว” หมายถึงอะไรกันแน่ครับ เรื่องนี้ผมไม่เข้าใจจริง ๆ

อาจารย์ : เป็นเรื่องธรรมดาครับที่จะไม่เข้าใจ เพราะจะว่าไปแล้ว ก็เป็นเพียงการกล่าวเพื่อให้เกิดความชอบธรรมในการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภทเท่านั้นเอง ซึ่งในอดีต การทำสังฆเภทนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการต่อต้านคำสอนของพระศากยมุนีที่เรียกว่า “จักรเภท” แต่มาตอนนี้ เมื่อกล่าวถึงสังฆเภท กลับหลงเหลือเพียง “กรรมเภท” ดังนั้น การหาข้อกล่าวอ้างเพื่อสนับสนุนความชอบธรรมดังกล่าว จึง

เป็นสิ่งที่ลำบากพอสมควร แต่จากสิ่งที่ปรากฏในข้อความที่ยกมานี้ ทำให้เราเห็นถึงความจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภทในพระพุทธศาสนายุคนั้น

รู้สึกเรื่องที่กล่าวมานี้จะยืดยาวมาพอสมควร ผมขอสรุปใจความสำคัญอีกครั้งหนึ่งนะครับ แรกเดิมเดิมที คำสอนของพระศากยมุนีมีเพียงหนึ่งเดียว แต่ในยุคของพระเจ้าอโศกได้มีการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภท ทำให้เกิดสภาพการณ์ที่ว่า “แม้จะมีอรรถาธิบายต่าง ๆ นานาในคำสอนของพระพุทธศาสนา แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธฝ่ายตรงข้ามที่มีแนวความคิดที่แตกต่างไปจากฝ่ายตนเอง อีกทั้งยังยอมรับซึ่งกันและกันอีกด้วย” ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ “พระพุทธศาสนา ยุคแบ่งนิกาย” บังเกิดขึ้น มาถึงตรงนี้คงพอจะเข้าใจใช่ไหมครับ

เมื่อมองเข้ามาจากภายนอก “พระพุทธศาสนา ยุคแบ่งนิกาย” ดูเหมือนว่าจะมีความเป็นเอกภาพ เนื่องจากใช้ชื่อ “พระพุทธศาสนา” เหมือนกันทุกนิกาย แต่จากแนวคิดที่แตกต่างกันในแต่ละนิกาย ทำให้เห็นถึงสภาพการณ์แบ่งแยกที่เกิดขึ้นภายใน กล่าวคือ เมื่อมีการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภท จึงเป็นการประกาศถึง “การยอมรับอรรถาธิบายที่แตกต่าง” ในเวลานั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการปลดล็อก และพระพุทธศาสนาได้เริ่มก้าวเข้าสู่หนทางแห่ง “ความหลากหลาย” นั่นเอง

นักศึกษา : ถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ใหญ่ที่เกิดขึ้นในยุคพระเจ้าอโศกเลยนะครับ

อาจารย์ : แต่เดิมคำสอนของพระศากยมุนีมีเพียงหนึ่งเดียว

บัดนี้ได้แตกแขนงออกไป อาจจะมีผู้รู้สึกว่า “เป็นเรื่องไม่สู้ดีนัก” แต่ถ้ามองคิดว่า การที่พระพุทธศาสนาปรับเปลี่ยนไปเป็นศาสนาที่สมบูรณ์ไปด้วยทางเลือกที่หลากหลาย จึงทำให้พระพุทธศาสนาสามารถช่วยเหลือผู้คนได้มากขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นผลดีมากกว่าผลเสีย

ในปัจจุบัน พระพุทธศาสนาถือเป็นหนึ่งใน 3 ศาสนาใหญ่ที่เคียงคู่มากับศาสนาคริสต์และอิสลาม ถ้าสมมติว่าไม่มีการปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภทในยุคพระเจ้าอโศกแล้ว คงจะเป็นการยากที่พระพุทธศาสนาจะสามารถขยายไปทั่วโลกได้เช่นนี้

ถ้าถูกต้องอย่างมีเหตุมีผล¹⁴ นั่นคือคำสอนของพระศากยมุนี

อาจารย์ : คราวนี้ เรามาเข้าประเด็นในเรื่องที่ว่า “เหตุใดพระพุทธศาสนามหายาน¹⁵ จึงกำเนิดขึ้น” หลังจากที่มีความเคลื่อนไหวของ “พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย” นานนับหลายศตวรรษ จนมาถึงยุคก่อนหลังคริสตกาลเล็กน้อย กล่าวคือ นับย้อนหลังจากนี้ไปราว 2,000 ปี ได้มีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นภายใน “พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย” ที่แตกแขนงออกไปกว่า 20 นิกาย นั่นคือ การกำเนิดขึ้นของ “พระพุทธศาสนามหายาน”

มีทฤษฎีที่กล่าวถึงเส้นทางการกำเนิดของ “พระพุทธศาสนามหายาน” อยู่หลายทฤษฎี แต่มีทฤษฎีหนึ่งที่มีอิทธิพลอย่างยิ่ง ซึ่งเป็น

¹⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 論理 (ronri) แปลว่า มีเหตุมีผล สมเหตุสมผล เป็นตรรกะ

¹⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 大乘仏教 (dajō bukyō) ซึ่งคำว่า 大乘 (dajō) แปลว่า ยานลำใหญ่

ทฤษฎีที่ย้อนหลังกลับไปก่อนหน้านี้หลายสิบปี จนมาถึงเมื่อ 15 ปีที่แล้ว (ผู้แปล : พ.ศ. 2545) ที่กล่าวว่า “พระพุทธศาสนาหายาน” กับ “พระพุทธศาสนาเถรวาท” ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน กล่าวคือ “พระพุทธศาสนาหายาน” ไม่ได้เกิดขึ้นจากหมู่สงฆ์ภายใน “พระพุทธศาสนาเถรวาท” หากแต่เกิดขึ้นจากคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั่วไป

ทำไมจึงเกิดแนวความคิดเช่นนี้ นั่นเป็นเพราะทฤษฎีดังกล่าวไม่เชื่อว่า ในโลกพระพุทธศาสนาที่เคยมีเพียงแนวคำสอนเพียงหนึ่งเดียว จะสามารถให้กำเนิดแนวความคิดใน “พระพุทธศาสนาหายาน” ที่มากมายและหลากหลายได้เพียงนี้ แต่ในช่วงใกล้นี้ (ผู้แปล : ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา) ทฤษฎีที่ว่าด้วย “พระพุทธศาสนาหายาน” เกิดขึ้นจากส่วนใดส่วนหนึ่ง “พระพุทธศาสนาเถรวาท” กลับเป็นทฤษฎีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

นักศึกษา : ไม่ทราบว่าจะสำหรับตัวอาจารย์เอง มีความคิดว่า “พระพุทธศาสนาหายาน” เกิดจากที่ใดหรือครับ ?

อาจารย์ : ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในช่วงต้น จากผลการวิจัยของผมที่พบปรากฏการณ์ “การปรับเปลี่ยนนิยามความหมายของสังฆเภท” และหากใช้ผลการวิจัยนี้เป็นฐานตั้งต้น มีความเป็นไปได้สูงว่า “พระพุทธศาสนาหายาน” เกิดขึ้นมาจากภายใน “พระพุทธศาสนาเถรวาท” ดังนั้น แน่ใจว่าสำหรับตัวผมเองนั้น สนับสนุนทฤษฎีที่ว่าด้วย “พระพุทธศาสนาหายานเกิดจากภายในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับกระบวนการกำเนิดของ “พระพุทธศาสนาหายาน” มีดังต่อไปนี้

ในสมัย “พระพุทธศาสนายุคแบ่งนิกาย” ที่ได้มีการปรับเปลี่ยน
นิยามความหมายของสังฆเภท ภายหลังจากนั้น แม้จะมีอรรถาธิบายที่
แตกต่างกันในคำสอนออกมาก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถึงขนาดที่จะทำให้มีแนว
คำสอนแปลกใหม่ออกมาเสียทีเดียว

แต่ทว่า เมื่อล่วงกาลผ่านไป เริ่มมีกลุ่มที่มีแนวความคิดว่า
“แม้จะไม่ได้เป็นคำสอนที่ถูกบันทึกไว้ในพระสูตรที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต
แต่หากมีความสมเหตุสมผลแล้ว ก็สามารถคิดได้ว่าเป็นคำสอนของพระ-
ศาकยมุณีไม่ใช่หรือ” เกิดขึ้น

กล่าวคือ “แม้จะสร้างพระสูตรใหม่ที่ไม่ได้มีมาแต่ดั้งเดิม และ
เผยแพร่คำสอนเหล่านั้นในฐานะคำสอนของพระศาकยมุณี ก็ย่อม
สามารถทำได้” เมื่อแนวความคิดนี้ได้รับการยอมรับแล้ว ก็ยากที่จะ
หยุดกระแสแนวคิดเหล่านี้ได้ และเมื่อมีบุคคลที่ยืนยันแนวคำสอนใหม่ที่
ไม่เคยมีมาก่อนหน้านี้ ในฐานะของคำสอนของพระศาकยมุณีมากขึ้น
ตามลำดับ จนทำให้เกิดพระพุทธศาสนาที่แตกต่างไปจากเดิม คือ
“พระพุทธศานามหายาน” นั่นเอง

นักศึกษา : แต่การที่จะสร้างพระสูตรใหม่ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อนนั้น
อย่างไรก็เป็นเรื่องต้องห้ามไม่ใช่หรือครับ และถ้ามีปรากฏการณ์ที่ไม่สู้ดี
เช่นนี้เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาในยุคนั้นก็น่าจะมีการวิพากษ์วิจารณ์หรือ
มาตรการป้องกันอะไรบางอย่างออกมา ที่จะทำให้สถานการณ์ดีขึ้นไม่ใช่
หรือครับ ?

อาจารย์ : เมื่อนิยามความหมายของสังฆเภทเปลี่ยนไป และ
ได้รับการปลดล็อกไปแล้วนั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริง แต่ในช่วงแรกคง

ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอะไรที่สูงมากนัก เพราะผู้ที่มีแนวความคิดที่ว่า “อรรถาธิบายที่แตกต่างกันไปบ้างเป็นเรื่องที่รับได้ แต่ถึงขนาดที่มีการเปลี่ยนแปลงคำสอนดั้งเดิมนั้นเป็นเรื่องไม่สมควร” คงมีอยู่ไม่น้อยในเวลานั้น

แต่เมื่อกาลผ่านไป ก็ยากที่จะหยุดแนวความคิดเช่นนี้ จนเป็นเหตุทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่ถือเป็นจุดพลิกผัน ผมคิดว่าน่าจะเป็นแนวความคิดที่ว่า “ถ้าแนวคิดนั้นมีเหตุมีผล ก็สามารถกล่าวได้ว่าเป็นคำสอนของพระศากยมุนีได้” และแน่นอนว่า ผู้ที่คิดว่าแนวความคิดดังกล่าวเป็นแนวความคิดที่อันตราย ก็คงมีอยู่เช่นกัน แต่เมื่อกระแสอำนาจรากลึกออกมาจากเขื่อนเสียแล้ว ก็ยากที่จะมีใครสามารถหยุดกระแสความคิดเช่นนี้ได้

มีพระสูตรหนึ่งใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ที่เกิดขึ้นมาก่อน “พระพุทธศาสนาหายาน” นั่นคือ “มหาปริณิพพานสูตร”¹⁶ (ในพระสูตรของมหายานเอง ก็มีพระสูตรที่ชื่อเดียวกัน แต่ไม่ใช่พระสูตรที่ว่านี้ โดยจะกล่าวรายละเอียดในบทที่ 6) ซึ่งจากเนื้อหาที่ปรากฏ ทำให้เราเห็นถึงกระแสความคิดดังกล่าว สำหรับ “มหาปริณิพพานสูตร” มีทั้งต้นฉบับภาษาบาลี¹⁷ และฉบับแปลจีน

¹⁶ 『涅槃經』 (nehāngyō) เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการเดินทางครั้งสุดท้ายของพระศากยมุนี ก่อนที่พระองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน และมีวจนะที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นมรดก เช่น “มีดินเป็นเกาะ มีดินเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง” (自洲法洲 jishū hōshū) เป็นต้น ปรากฏอยู่ในพระสูตรนี้

¹⁷ 『パ-リ語』 (pāri-go) หมายถึง ภาษาบาลีซึ่งภาษาคัมภีร์ (聖典語 seitengo) เป็นภาษาอินเดียบราหฺมณที่อยู่ในตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน ที่ในสมัยนั้นใช้เป็นภาษาพูด สำหรับประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาสาวยใต้ (南方諸国 nānpō shokoku) เช่น ประเทศไทยหรือศรีลังกา พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้าไปโดยอาศัยภาษาบาลีนี้ และประเทศทั้งหลายเหล่านี้ ยังคงใช้ภาษาบาลีใน

โบราณ¹⁸ ซึ่งในต้นฉบับภาษาบาลีได้มีการกล่าวเพียงว่า “ในการตรวจสอบคำสอนว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมหรือไม่นั้น ให้ตรวจสอบว่ามีความสอดคล้องกับพระดำรัสของพระศากยมุนีหรือไม่” แต่ในขณะที่ฉบับแปลจีนโบราณได้มีการกล่าวเพิ่มเติมว่า “ถ้ามีความสมเหตุสมผล ก็สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นคำสอนของพระศากยมุนี” และเมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสความคิดในเรื่องดังกล่าวจึงค่อย ๆ เพิ่มขึ้นไปตามลำดับ

จนกระทั่งขยายไปสู่แนวความคิดที่ว่า “แม้จะไม่ได้มีการบันทึกในพระสูตรตั้งแต่ในอดีตก็ตาม แต่ถ้ามีความสมเหตุสมผลและสอดคล้องกับคำสอนของพระศากยมุนีแล้ว ก็สามารถกล่าวได้ว่าเป็นคำสอนในพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน” ซึ่งในจุดนี้เอง หากเราจะกล่าวว่าเป็นจุดพลิกผันครั้งใหญ่ ก็คงจะไม่ผิดอะไร และในเวลานั้นเอง ประตูทุกบานที่เปิดไปสู่ “พระพุทธศาสนาหายาน” จึงได้เปิดออกพร้อม ๆ กัน

นักศึกษา : แม้จะเป็นเช่นนี้ก็ตาม แต่กลุ่มบุคคลที่ให้กำเนิด “พระพุทธศาสนาหายาน” รู้สึกอย่างไรกับการยืนยันแนวคำสอนที่แตกต่างไปจากที่มีมาแต่ดั้งเดิม มีความทะเยอทะยาน¹⁹ หรือแผนการไม่ดี²⁰ ที่คิดจะต่อต้านคำสอนของพระศากยมุนีหรือไม่ครับ ?

การท่องเที่ยวอยู่ตราบถึงทุกวันนี้

¹⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 漢文 (kanbun) เป็นภาษาจีนที่ใช้ในสมัยโบราณ สำหรับคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้มีพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถ อาทิ พระกุมารชีพ (鳩摩羅什 kumarajū) พระเสวียนจั้ง (玄奘 genjō) แปลคัมภีร์จากภาษาสันสกฤตมาสู่ภาษาจีนโบราณ ซึ่งฉบับแปลจีนโบราณนี้ ไม่ใช่มีเฉพาะคัมภีร์ในฝ่าย “พระพุทธศาสนาหายาน” เท่านั้น แต่ยังมีคัมภีร์ที่สืบทอดมาตั้งแต่ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” มาถึงคัมภีร์ในฝ่าย “พระพุทธศาสนาแยกแบ่งนิกาย” อีกด้วย

¹⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 野心 (yashin)

²⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 悪巧 (warudakumi)

อาจารย์ : ไม่น่าจะเป็นเช่นนั้นครับ กลุ่มบุคคลที่ให้กำเนิด “พระพุทธศาสนาหายาน” คงไม่มีความคิดที่จะบิดเบือนคำสอนของ พระศากยมุนีแต่อย่างใด คำสอนของ “พระพุทธศาสนาหายาน” มีทั้ง แนวคิดที่เหมือนและแตกต่างกับ “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” แต่อย่างไรก็ตาม คำสอนเหล่านั้นล้วนเกิดขึ้นจากพื้นฐานประสบการณ์ ทางศาสนา²¹ ของกลุ่มผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น และในกลุ่มผู้ ประพฤติปฏิบัติธรรมเหล่านั้น ย่อมมีผู้เกิดแรงบันดาลใจหรือประกาย ความคิดที่ว่า “คำสอนนี้เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้า²² ประสงค์จะ ประทานแก่พวกเรา และเราได้เข้าถึงคำสอนที่ถูกต้องนั้นของพระพุทธ- ศาสนาแล้ว” เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อมั่นที่ว่า “คำสอนที่แท้จริงของพระ- ศากยมุนีคือสิ่งนี้”

นักศึกษา : ถ้าภายในกลุ่มบุคคลที่ให้กำเนิดแนวคิดใหม่นั้น ก็คง ไม่มีความคิดหรือกล่าวหาคำสอนเหล่านั้นว่าไม่ถูกต้องแต่อย่างใด แต่ถ้า “พระพุทธศาสนาหายาน” เกิดจาก “พระพุทธศานายุคแบ่งนิกาย” แล้วละก็ ไม่ทราบว่ “พระพุทธศานายุคแบ่งนิกาย” กลุ่มใดที่เป็น ผู้สร้าง “พระพุทธศาสนาหายาน” หรือครับ ?

²¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 宗教体験 (shūkyō taiken)

²² ブツダ (budda) หรือ 仏陀 (budda หรือ butsuda) มาจากภาษาสันสกฤต ที่หมายถึง “ผู้ตื่น” หรือ “ผู้รู้” เป็นชื่อที่ใช้สำหรับพระศากยมุนีภายหลังจากที่ พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว แต่เดิม ไม่ใช่ชื่อที่ใช้สำหรับพระศากยมุนีเท่านั้น แม้แต่ พระพุทธสาวกก็เรียกว่า “พุทธะ” เช่นกัน แต่ต่อมา เมื่อคำสอนของ “พระพุทธ- ศาสนาของพระศากยมุนี” ได้ตั้งมั่นแล้ว จึงเปลี่ยนมาใช้สำหรับพระศากยมุนี เท่านั้น เราเรียกขานพระศากยมุนีภายหลังจากตรัสรู้แล้วว่า “พระพุทธเจ้า” ส่วนก่อนการตรัสรู้ เราเรียกขานพระองค์ว่า “พระโผธิสัตว์”

อาจารย์ : เกี่ยวกับคำสอนของมหายานนั้น ไม่ใช่ว่าจะเกิดขึ้นจากกลุ่มใดเพียงกลุ่มเดียวของ “พระพุทธานุคแบ่งนิกาย” แต่ผมคิดว่าเกิดขึ้นจากหลาย ๆ กลุ่ม กล่าวคือ กลุ่มคนที่หลากหลายในสถานที่ต่าง ๆ ได้สร้างพระสูตรใหม่ ๆ ขึ้นด้วยประกายความคิดต่าง ๆ นานา

ในยุคนั้น เมื่อชื่อ “พระพุทธานุคมหายาน” ก็ยังไม่ปรากฏ ดังนั้นความคิดที่ว่าตนเองได้สร้างแนวคำสอนที่ไม่ถูกต้องขึ้นมา ก็คงไม่มีเช่นกัน และเมื่อพระพุทธานุครูปแบบใหม่ ๆ ดังกล่าว ได้ถือกำเนิดขึ้นในแต่ละยุค แต่ละพื้นที่ โดยเริ่มต้นจากกระแสเล็ก ๆ แต่เมื่อล่วงกาลผ่านไป กระแสเล็ก ๆ ทั้งหลายเหล่านั้นได้ไหลมารวมกัน จนเกิดเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ที่เรียกว่า “พระพุทธานุคมหายาน”

เป้าหมายสูงสุดของ “พระพุทธานุคมหายาน” คือ “การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า”

นักศึกษา : เกี่ยวกับเรื่องราวการกำเนิดขึ้นของ “พระพุทธานุคมหายาน” พอที่จะเข้าใจได้ แต่ผมมีคำถามข้อหนึ่ง คือ ทำไม “พระพุทธานุคมหายาน” จึงมีแนวคิดที่ว่า แม้เป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนก็สามารถบรรลุธรรม²³ ได้ครับ ? หรือจะเป็นเพราะต้องการลดระดับเครื่องกั้นเพื่อให้มีศาสนิกชนเพิ่มขึ้น ผมคิดว่าแน่จะเป็นเช่นนั้น

²³ ผู้แปล : แม้การบรรลุธรรมจะมีเป็นระดับชั้น ตั้งแต่พระโสดาบันไปถึงพระอรหันต์ ดังที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งแน่นอนว่าคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนย่อมสามารถบรรลุธรรมในขั้นต้น เช่น พระโสดาบัน เป็นต้นได้ แต่การบรรลุธรรมในที่นี้ ผู้เขียนหมายถึงเอาการบรรลุขั้นสูงสุด โดยที่การบรรลุธรรมขั้นสูงสุดใน “พระพุทธานุคแบ่งนิกาย” คือ การบรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหันต์ ส่วนการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดของ “พระพุทธานุคมหายาน” คือ การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

อาจารย์ : เราไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นเช่นนั้นทั้งหมด เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ว่า ชีวิตความเป็นอยู่ในของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” อยู่บนพื้นฐานของการอาศัยทานจากผู้อื่นเป็นสำคัญ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการสนับสนุนจากคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน

ในยุคที่ “พระพุทธศาสนาหายาน” ถือกำเนิดขึ้นนั้น เป็นยุคที่ราชวงศ์เมารยะกำลังจะล่มสลาย จึงอาจกล่าวได้ว่ากำลังเข้าสู่กลียุค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทางแคว้นคันธาระซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของอินเดีย ได้มีชาวต่างถิ่นอพยพเข้ามา²⁴ จนทำให้ตกอยู่ในสภาพสิ้นคลอนครั้งใหญ่ และแน่นอนว่าเมื่อสังคมตกอยู่สภาพเช่นนั้น การดำเนินชีวิตในฐานะของนักบวชก็คงจะกลายเป็นเรื่องยากในเวลานั้น เพราะลำพังประชาชนทั้งหลายจะดูแลตนเองให้อยู่รอดปลอดภัยก็หนักพอแรงอยู่แล้ว การจะมาทำนุบำรุงหมั่งสงฆ์หรือนักบวชจึงไม่ใช่เรื่องง่าย แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า นักบวชทั้งหลายจะเลิกล้มความตั้งใจในการประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุธรรมไปเสีย สมมติว่าคุณเป็นนักบวชในยุคนั้น คุณจะทำอย่างไรเพื่อให้สามารถก้าวข้ามสถานการณ์นั้นไปได้ ?

²⁴ 異民族が流入 (iminzoku ga nyūryū) ภายหลังจากที่พระเจ้าอโศกสวรรคต ราชวงศ์เมารยะได้ตกต่ำลง ในช่วง 2 ศตวรรษก่อนคริสตกาลถึงคริสต์ศตวรรษที่ 1 ชาวต่างถิ่น เช่น กรีก อิหร่าน ได้รุกรานเข้ามาในอินเดียอย่างต่อเนื่อง ชาวต่างถิ่นเหล่านั้นได้ข้ามช่องเขาโค-เบอะ (Khyber Pass) เขตแนวชายแดนของอัฟกานิสถานและปากีสถานในปัจจุบัน เข้ามาสู่คันธาระ (เป็นชื่อเรียกเก่าของดินแดนทางฝั่งตะวันตกเฉียงเหนือของปากีสถานในปัจจุบัน) ซึ่งในสมัยนั้นถือได้ว่าเป็นปากประตูทางเข้าสู่อินเดีย และผลจากการที่ชาวต่างถิ่นเหล่านั้นได้ใช้เส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางหลักในการรุกรานเข้าสู่อินเดีย จึงทำให้ดินแดนทางตอนเหนือของอินเดียในยุคนั้น อาทิ คันธาระ ตกอยู่ในสภาพสิ้นคลอนครั้งใหญ่

นักศึกษา : ก็คงจะลาลึกษา แล้วก็ลองแสวงหาวิธีการที่ทำให้สามารถบรรลุธรรมได้ โดยที่อยู่ในเพศคฤหัสถ์ เป็นอย่างนี้เองด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจกล่าวได้ว่า “พระพุทธศาสนamahayana” เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในยุคนั้นใช่ไหมครับ ?

อาจารย์ : อย่างไรก็ตาม มันเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานมากแล้ว และไม่มีหลักฐานอะไรที่แน่ชัดมายืนยันได้ แต่จากสถานการณ์ในยุคหนึ่งที่ปรากฏ ก็คงพอทำให้เราสันนิษฐานได้เช่นนี้ และแน่นอนว่านี่เป็นเพียงการคาดเดาเท่านั้น นอกจากนี้ ยังมีความเป็นไปได้ที่มีเหตุผลว่า “พระพุทธศาสนamahayana” จะเป็นผู้เปิดประตูไปสู่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ซึ่งในเรื่องนี้ ถือเป็นประเด็นที่วงการวิจัยด้านพุทธศาสตร์ควรทำให้เกิดความกระจ่างต่อไป

อย่างไรในเบื้องต้น ความสามารถในการบรรลุธรรมนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงนักบวชเท่านั้น แต่ได้มีความปรารถนาที่จะขยายวงกว้างไปสู่คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนด้วย และสิ่งนี้ถือเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้เกิด “พระพุทธศาสนamahayana”

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นที่สำคัญในการที่เราพิจารณาถึงการกำเนิดขึ้นของ “พระพุทธศาสนamahayana” กล่าวคือ ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” เราเรียกผู้ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมจนกระทั่งบรรลุธรรมขั้นสูงสุดว่า “พระอรหันต์” ซึ่ง “พระอรหันต์” คือ ผู้ที่ศึกษาคำสอนของพระศากยมุนี จนกระทั่งบรรลุธรรม อย่างไรก็ตาม แม้จะกล่าวว่า “บรรลุธรรม” ก็ตาม หากจะกล่าวถึงในเรื่องระดับขั้นการบรรลุธรรมแล้วละก็ ยังถือว่าอยู่ในระดับที่รองกว่าพระศากยมุนีมากนัก ซึ่งใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ไม่ว่าจะใครก็มุ่งหวังความเป็น

พระอรหันต์ด้วยกันทั้งสิ้น โดยไม่มีใครที่จะกล่าวว่า “เราจะตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า” ซึ่งพระพุทธเจ้า คือ บุคคลดังเช่นพระศากยมุนี เป็นผู้ที่เข้าถึงสภาวะธรรมอันบุคคลผู้มีอัจฉริยภาพพิเศษเท่านั้นจึงจะสามารถเข้าถึงได้

แต่สำหรับ “พระพุทธศาสนามหายาน” จุดสูงสุดของผู้บรรลุธรรมคือ “การได้เป็นพระพุทธเจ้า” ซึ่งแนวคิดในเรื่อง 成仏 (jōbutsu) มาจากตรงนี้ เมื่อได้ยินคำว่า 成仏 ผู้คนส่วนใหญ่มักคิดว่า เป็นการที่คนเราเมื่อตายไปแล้ว ได้สิ้นจากเครื่องพันธนาการในโลกและได้ไปสู่สถานที่อันสงบ แต่นี่เป็นความเข้าใจผิด เพราะแรกเริ่มเดิมทีเป็นคำที่หมายถึง “การบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า”²⁵ ซึ่งใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ยังไม่มีแนวคิดในเรื่อง “หนทางเป็นพระพุทธเจ้าที่เปิดสำหรับทุกคน” แต่มาปรากฏในแนวคิดของ “พระพุทธศาสนามหายาน”

นักศึกษา : ผมคิดมาโดยตลอดว่า คำว่า “พระพุทธเจ้า” นั้นหมายเอาเฉพาะ “พระศากยมุนี” ซึ่งมีเพียงหนึ่งไม่มีสอง

อาจารย์ : ครับ สิ่งที่คุณกำลังกล่าวถึงนี่ เป็นแนวคิดใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ซึ่งใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี”

²⁵ ผู้แปล : คำว่า 成仏 (jōbutsu) แปลว่า บรรลุความเป็นพุทธะ ซึ่งคำว่า 仏 (hotoke) เป็นอักษรที่ใช้เฉพาะในประเทศญี่ปุ่น ที่มาจากอักษร 佛 ในภาษาจีนซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้า แต่ในทัศนะของชาวญี่ปุ่นโดยมากหมายเอาผู้ที่เสียชีวิต และในบางวงการยังใช้คำว่า 仏 (hotoke) ในฐานะศัพท์แสลงที่หมายถึงศพผู้ตายอีกด้วย (นอกจากนี้ยังใช้แทนชื่อประเทศหรือภาษาฝรั่งเศส ที่มาจากคำว่า 仏蘭西 (furansu) ซึ่งเป็นคำเลียนเสียงของคำว่า France ในภาษาอังกฤษ)

มีแนวความคิดที่ว่า “พระพุทธเจ้าสามารถมีได้เพียง 1 พระองค์เท่านั้น” และเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไป จะเข้าสู่ห้วงเวลาที่ว่างเว้นจากพระพุทธเจ้ายาวนานนับหลายพันล้านปี กว่าจะมีพระพุทธเจ้าอีกพระองค์²⁶ บังเกิดขึ้น เป็นวัฏจักรเช่นนี้เป็นเรื่อย ๆ กล่าวคือ พระศากยมุนี เป็นพระพุทธเจ้าที่ในช่วงหลายพันล้านปีจะมีมาบังเกิดขึ้นสักพระองค์หนึ่ง

แต่ใน “พระพุทธศาสนามหายาน” มีแนวความคิดที่ว่า สามารถที่จะมีพระพุทธเจ้าได้หลายพระองค์ (ผู้แปล : ในเวลาเดียวกัน) ขอเพียงมีความวิริยอุตสาหะ ไม่ว่าจะผู้ใดก็สามารถเป็นหนึ่งในพระพุทธเจ้าเหล่านั้นได้ ส่วนว่าทำไมถึงได้มีแนวความคิดที่ว่า “พวกเราปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้า” หรือ “พวกเราสามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้” ในประเด็นปัญหานี้ ยังคงไม่ได้รับคำตอบที่เด่นชัด แต่ก็พอจะกล่าวได้ว่า แนวคิดดังกล่าวน่าจะมากับแนวความคิดที่ว่า “แม้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ก็สามารถประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรมได้” ดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ดังนั้น เมื่อนำแนวคิดทั้งสองมาผนวกเข้าด้วยกัน จึงทำให้แนวคิดอันเป็นอุดมคติที่ว่า “ไม่ว่าคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ทุกคนสามารถเข้าถึงสภาวะสูงสุด คือ ความเป็นพระพุทธเจ้าได้เช่นกัน” บังเกิดขึ้น

²⁶ 別のブツダ (betsu no budda) หมายถึง พระเมตไตรยโพธิสัตว์ (弥勒菩薩 miroku bosatsu) ผู้ที่จะมาบังเกิดในโลก ภายหลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระศากยมุนีได้ 5,670 ล้านปี ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่สวรรค์ชั้นดุสิต (兜率天 tosotsuten) และจะมาบังเกิดเป็นพระเมตไตรยพุทธเจ้า (弥勒仏 miroku butsu) ภายหลังจากที่พระเมตไตรยพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานไป โลกก็จะว่างเว้นจากพระพุทธเจ้าไปอีกยาวนาน กว่าจะมีพระพุทธเจ้าอีกพระองค์มาบังเกิดขึ้น

ในจักรวาล²⁷ มีพระพุทธเจ้าอยู่หลายพระองค์เช่นนั้นหรือ ?

นักศึกษา : ถ้ามีโอกาสที่จะบรรลุธรรมแล้ว การมุ่งเป้าหมายที่จะบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าก็ไม่น่าจะเป็นเรื่องสุดวิสัยนะครับ แล้วฝั่ง “พระพุทธศาสนาหายาน” ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องที่คุณสงสัยผู้ครองเรือนสามารถบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไรครับ ?

อาจารย์ : เรื่องราวอาจจะดูซับซ้อนขึ้นสักหน่อยนะครับ แต่ถ้าลองลำดับเหตุการณ์ดูแล้ว เมื่อมีความคิดว่า “การที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ควรทำอะไรบ้าง” สิ่งแรกที่ผุดขึ้นมาน่าจะเป็นความคิดที่ว่า “พระศากยมุนีสามารถบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าเราดำเนินบนเส้นทางเดียวกับท่าน ก็ย่อมสามารถบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้เช่นกัน และถ้าเราได้ศึกษาประวัติของท่าน ก็คงจะทราบ”

แน่นอนว่าวิธีการคิดเช่นนี้ก็คงจะไม่ผิดอะไร ถ้าเราดำเนินชีวิตและฝึกฝนอบรมตนเช่นเดียวกับพระศากยมุนี คงมีสักวันหนึ่งที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าได้เช่นกัน ซึ่งคัมภีร์ “พุทธประวัติ”²⁸ ที่บันทึกประวัติของพระศากยมุนี แม้ว่าจะมีอยู่ แต่ไม่ว่าจะอ่านมากเพียงใดก็ตาม ก็ไม่พบวิธีประพฤติปฏิบัติพิเศษเฉพาะของพระศากยมุนี ที่ทำให้ท่านบรรลุเป็น

²⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 世界 (sekai) ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง “โลก” ที่เราอาศัยอยู่ แต่ในบางบริบทก็หมายถึง “จักรวาล” บ้าง “วงการ” บ้าง แต่ในที่นี้ผู้เขียนน่าจะหมายถึง “จักรวาล” หรือ “โลกธาตุ”

²⁸ 伝 (butsuden) คัมภีร์ที่บันทึกประวัติของพระศากยมุนีนั่น ในคัมภีร์ฝ่ายบาลี ได้แก่ “นิทานกถา” หรือ “มหาปรินิพพานสูตร” และในคัมภีร์ฝ่ายสันสกฤตของพระพุทธศาสนา ได้แก่ “มหาวัสตุ” เป็นต้น ในคัมภีร์เหล่านี้ได้บันทึกประวัติของพระศากยมุนีในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ยังมี “ชาดก” ที่ได้กล่าวถึงการฝึกฝนอบรมตนของพระศากยมุนีในอดีตชาติ

พระพุทธเจ้าได้

สิ่งที่ผู้คนในยุคหนึ่งให้ความสนใจ คือ “อดีต” ของพระศากยมุนี ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในเบื้องต้น พระพุทธศาสนามีแนวคิดในเรื่อง “สังสารวัฏ”²⁹ และ “หลักเหตุและผล”³⁰ เป็นพื้นฐานในการมองโลกและชีวิต ดังนั้น จึงมีแนวความคิดว่า “จะต้องมีอะไรสักอย่างในอดีตชาติของพระศากยมุนี ซึ่งเป็นเหตุในอดีตชาติช่วงไกล³¹ ที่เชื่อมโยงกับวิธีการที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า” ในพระพุทธศาสนา เราเรียกผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมก่อนที่จะบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า หรือผู้ที่ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าว่า “พระโพธิสัตว์”³² ซึ่งผู้คนในยุคหนึ่งได้ค้นหาวิธีการที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้าของพระศากยมุนี ในอดีตชาติที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั่นเอง

²⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 輪廻 (rinne)

³⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 縁起 (engi) หมายถึง “ปัจจุสมุปบาท” บ้าง “อิทัปปัจจยตา” บ้าง “ปัจจุยการ” ซึ่งมี 12 ประการ มีอริยชาเป็นต้น มีชรามรณะเป็นที่สุด แต่ในที่นี้ ผู้เขียนหมายเอา “ความเชื่อมโยงของหลักและผล” โดยทั่วไป ไม่ได้ระบุชัดเจนไปถึงเหตุและผล 12 ประการดังกล่าว

³¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 遠因 (enin)

³² 菩薩 (bosatsu) มาจากภาษาสันสกฤตที่ว่า “โพธิสัตว์” ซึ่งเป็นคำย่อของ คำเขียนเสียง (音写 onsha) ที่ว่า 菩提薩埵 (bodaisatta) แต่เดิมเป็นคำที่หมายเอา “พระศากยมุนี” ที่ประพฤติปฏิบัติธรรมในอดีตชาติ แต่ต่อมาในภายหลัง ได้หมายเอาผู้ที่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงความเต็มเปี่ยม (ผู้ที่ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า) รวมไปถึงผู้ที่เข้าถึงสภาวะธรรมขั้นสูง เช่น อวโลกิตेश্বরโพธิสัตว์ (觀音菩薩 kannon bosatsu) หรือมัญชุศรีโพธิสัตว์ (文殊菩薩 monju bosatsu) ซึ่งเป็นผู้ที่มีฐานะควรแก่การเคารพศรัทธารองลงมา จากพระพุทธเจ้า

นักศึกษา : แม้จะกล่าวเช่นนี้ก็ตาม แต่พระศากยมุณีเริ่มต้นเป็นพระโพธิสัตว์ตั้งแต่เมื่อใด และพระศากยมุณีในอดีตชาติที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้น ได้ประพฤติปฏิบัติอย่างไรบ้าง เรื่องราวเหล่านี้ยากที่จะมีผู้รู้เห็นไม่ใช่หรือครับ ?

อาจารย์ : แนวคิดในเรื่องกาลเวลาของอินเดียนั้น กล่าวถึงทุกสรรพชีวิตว่าตกอยู่ในวงจรการเวียนว่ายตายเกิดอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น การที่พระศากยมุณีจะเริ่มต้นประพฤติปฏิบัติธรรมในฐานะของพระโพธิสัตว์เพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าเมื่อใดนั้น แน่แน่นอนว่าคงไม่มีใครทราบอย่างแน่ชัด แต่ถ้ากล่าวไปเช่นนั้น การที่จะเดินไปบนหนทางเดียวกับพระศากยมุณีคงหมดไป เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้คนทั้งหลายที่ตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าจึงได้มีความคิดเช่นนี้

พระศากยมุณี แต่เดิมก็เป็นปุถุชน³³ (คนธรรมดา) เช่นเดียวกับพวกเรา และในวงจรการเวียนว่ายตายเกิด ย่อมต้องเคยตกไปสู่ภูมิของสัตว์นรก³⁴ หรือภูมิของเปรต³⁵ ครั้นต่อมา ได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอดีตอันไกลโพ้น ซึ่งในจุดนี้เองถือเป็นการเริ่มต้นปิดฉากวิถีชีวิตของปุถุชนคนธรรมดา แล้วก้าวเข้าสู่วิถีชีวิตพิเศษเพื่อมุ่งเป้าหมายไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า

นักศึกษา : รู้สึกว่าเรื่องราวจะขยายขอบเขตออกไปกว้างเลยนะครับ แล้วก่อนที่จะมีพระศากยมุณี ทำไม่ถึงต้องมีการกล่าวถึงพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นอีกหรือครับ เรื่องนี้ผมไม่เข้าใจจริง ๆ

³³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 凡夫 (bonpu)

³⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 地獄 (jigoku)

³⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 餓鬼 (gaki)

อาจารย์ : การตั้งสมมติฐานว่า มีพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นอยู่ก่อนหน้าที่จะมีการบังเกิดขึ้นของพระศากยมุณี และคิดว่า “พระศากยมุณีคงต้องมีโอกาสที่จะพบกับพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นในอดีต” ก็ดูเป็นความคิดที่มีเหตุผล สมมติว่ามีเด็กคนหนึ่ง มีความตั้งใจที่จะเป็นนักฟุตบอลมืออาชีพ คุณคิดว่าทำไมเด็กคนนั้นจึงมีความคิดที่จะเป็นนักฟุตบอลมืออาชีพ ?

นักศึกษา : นั่นคงเป็นเพราะ ได้มีโอกาสเห็นการแข่งขันของนักฟุตบอลเจลีก (J. League) หรือฟุตบอลยุโรปในโทรทัศน์ แล้วก็คงมีความคิดที่อยากจะเป็นเช่นนั้นบ้าง

อาจารย์ : ใช่ครับ การที่เราปรารถนาจะเป็นเหมือนใครสักคน เราจำเป็นจะต้องมีต้นแบบในอุดมคติก่อน คงจะไม่มีใครที่อยู่ดี ๆ แล้วจะมีความคิดว่า “อยากเป็นนักฟุตบอล” หรือ “อยากเป็นพระพุทธเจ้า” โดยปราศจากที่มาที่ไป ดังนั้น “พระพุทธศาสนาหายาน” จึงมีแนวความคิดที่ว่า พระศากยมุณีได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นในอดีต จึงเกิดความปรารถนาที่ว่า “ตนเองก็อยากเป็นดังบุคคลเช่นนี้” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของทั้งหมด และแนวความคิดเช่นนี้ก็ดูจะเป็นธรรมชาติ

นอกจากนี้ พระศากยมุณีที่ได้มีโอกาสพบกับพระพุทธเจ้าในอดีต คงได้ตั้งความปรารถนาต่อหน้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า “ข้าพเจ้าก็อยากเป็นเช่นพระองค์ ดังนั้น ข้าพเจ้าจะตั้งใจเพียรพยายาม” ซึ่งความปรารถนาดังกล่าว เรียกว่า “ปณิธาน”³⁶ และในขณะนั้นเอง พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้กล่าวรับรองอนาคตและให้กำลังใจแก่พระศากยมุณีว่า “ในอนาคต เธอจะได้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน ขอให้ตั้งใจเพียร

³⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 誓願 (seigan)

พยายามต่อไป” ซึ่งการกล่าววรับรองนี้ เรียกว่า “พุทธพยากรณ์”³⁷ สำหรับ “ปณิธาน” และ “พุทธพยากรณ์” นี้เป็นสิ่งที่เปลี่ยนพระศากยมุนีให้เป็น “พระโพธิสัตว์” ผู้ตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า และภายหลังจากนั้น แม้พระโพธิสัตว์จะต้องเวียนว่ายตายอยู่ก็ตาม แต่ก็ได้ประพฤติปฏิบัติธรรมควบคู่ไปด้วย นี่เป็นแนวคิดบนพื้นฐานของ “พระพุทธศาสนาพุทธนิกายมหายาน”

นักศึกษา : นี่ถือเป็นแนวคิดที่ยอดเยียมจริง ๆ นะครับ แล้วพระพุทธเจ้าพระองค์แรกที่ทำให้พุทธพยากรณ์แก่พระศากยมุนี ได้มีปรากฏในคัมภีร์อะไรหรือไม่ครับ ?

อาจารย์ : มีพระพุทธเจ้าพระนามว่า “ทีปังกร”³⁸ ปรากฏอยู่ในเรื่องราว “พุทธพยากรณ์ของพระทีปังกรพุทธเจ้า”³⁹ ซึ่งมีการบันทึกไว้ว่า ในอดีตอันไกลโพ้น ครั้งเมื่อพระศากยมุนียังเป็นบุุชชนคนธรรมดา พระทีปังกรพุทธเจ้าได้ปรากฏขึ้นและพยากรณ์ว่า “ในอนาคต เธอจะได้เป็นบวรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า” จึงมีความเป็นไปได้ว่า แนวคิดในเรื่อง “ปณิธาน” และ “พุทธพยากรณ์” น่าจะมาจากเรื่องราวดังกล่าวนี้

นอกจากนี้ แนวความคิดดังกล่าวได้ขยายออกไปถึงเรื่องราวที่พระศากยมุนีได้พบพระพุทธเจ้า และได้รับกำลังใจจากพระพุทธเจ้าหลายพระองค์ ซึ่งในสังสารวัฏอันยาวนานคงไม่อาจกล่าวได้ว่า

³⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 授記 (juki) แปลว่า การพยากรณ์ แต่ในบริบทนี้หมายถึงเอាកการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าที่ให้แก่พระโพธิสัตว์ ผู้แปลจึงขอใช้คำว่า “พุทธพยากรณ์” แทนการแปลโดยตรง

³⁸ 燃灯仏 (nentō butsu) หรือ 錠光仏 (jōkō butsu) ซึ่งคำว่า “ทีปังกร” มีความหมายว่า “ผู้มีรัศมีสว่างไสว”

³⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 燃灯仏授記 (nentō butsu juki)

พระศากยมุนีพบพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น นั่นหมายความว่า ภายหลังจากพระศากยมุนีได้พบกับพระพุทธเจ้าเป็นครั้งแรกและตั้งปณิธานแล้ว ในวงจรการเวียนเกิดเวียนตาย ยังได้มีโอกาสพบและได้รับกำลังใจจากพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น ๆ เป็นเช่นนี้เรื่อยไป จนกระทั่งตนเองได้บรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า

นักศึกษา : ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” การที่พระพุทธเจ้าจะมาบังเกิดขึ้นแต่ละพระองค์ ต้องใช้เวลายาวนานหลายพันล้านปี ดังนั้น การที่จะกล่าวว่ามีโอกาสพบพระพุทธเจ้าหลายต่อหลายครั้ง จึงเป็นเรื่องที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ

อาจารย์ : เป็นเช่นนั้นจริง ๆ ครับ ถ้าเราลองพิจารณาบนพื้นฐานของ “พระพุทธเจ้าของพระศากยมุนี” ในวงจรการเวียนว่ายตายเกิด โอกาสที่จะได้พบพระพุทธเจ้านั้นแทบจะไม่มี

ในกรณีของพระศากยมุนี ท่านใช้เวลาอันยาวนานเกินกว่าที่จะจินตนาการได้ จนในที่สุดก็สามารถพบกับพระพุทธเจ้าได้ แต่ถ้าสมมติว่าพวกเราอาศัยเส้นทางเดียวกันกับพระศากยมุนีท่านบ้าง ก็คงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้อาศัยความเพียรพยายามอย่างยิ่งเช่นเดียวกับท่าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ยากลำบาก แล้วเราไม่มีหนทางอื่นอีกหรือ ที่ทำให้ปุถุชนคนธรรมดาอย่างเราสามารถบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าได้ และคำถามนี้เอง ถือได้ว่าเป็นต้นกำเนิดที่ทำให้ “พระพุทธศาสนามหาชน” บังเกิดขึ้น

คำนี้ถึงวิธีการเพื่อให้ได้พบพระพุทธเจ้าที่ไม่อาจได้พบ

นักศึกษา : ผมเข้าใจเกี่ยวกับทัศนะในการมองโลกของ “พระพุทธศาสนาหายาน” แล้ว แต่รู้สึกว่าจะหลุดออกมาจากหัวข้อที่คุยกันเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า “ทำอย่างไร เราจึงจะสามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ ทั้ง ๆ ที่ยังเป็นคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนอยู่” แล้วนะครับ

อาจารย์ : ครับ ผมเข้าใจ เรามาเข้าประเด็นที่ว่ากัน ก่อนหน้านี้ผมได้กล่าวถึงว่า พระศากยมุนีได้พบกับพระพุทธเจ้าในอดีต และภายหลังจากที่ได้ตั้งความปรารถนาแล้ว ท่านก็ได้อยู่ในวงจรของสังสารวัฏในฐานะของพระโพธิสัตว์ แต่ในสังสารวัฏที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่ได้หมายความว่าเราจะได้เกิดเป็นมนุษย์เสมอไป เมื่อเราสามารถไปเกิดเป็นเทวดา⁴⁰ ในเทวภูมิ⁴¹ ได้ เราก็สามารถตกไปอยู่ในดิรัจฉานภูมิ⁴² เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานได้ด้วยเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ถ้าในอดีตชาติได้ตั้งความปรารถนาไว้กับพระพุทธเจ้าแล้ว แม้จะต้องไปเกิดในอภัพของกระต่ายก็ตาม ก็อยู่ในฐานะของกระต่ายพระโพธิสัตว์ แน่แน่นอนว่ากระต่ายไม่สามารถที่จะออกบวชได้ ดังนั้น การใช้ชีวิตที่ถูกต้องในฐานะของกระต่ายจึงถือเป็นการประพฤติปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์นั่นเอง เมื่อพิจารณาถึงจุดนี้ คงพอทำให้เราได้คำตอบแล้วว่า เหตุใด “พระพุทธศาสนาหายาน” จึงมีแนวคิดในเรื่องที่สามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้โดยที่ไม่ต้องออกบวช

⁴⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 神 (kami)

⁴¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 天道 (tendō)

⁴² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 畜生道 (chikushōdō)

นักศึกษา : ถ้าคิดว่าตนเองได้เป็นพระโพธิสัตว์แล้ว ไม่ว่าจะต้องไปเกิดเป็นสัตว์หรือมนุษย์ก็ตาม ถ้าดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องแล้ว ก็สามารถกล่าวได้ว่าเป็นการประพฤติปฏิบัติธรรมนั่นเอง แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากการที่พระศากยมุนีได้ออกบวชและบรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว อย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้วการออกบวชก็ยังคงเป็นสิ่งจำเป็นสุดท้ายไม่ใช่หรือครับ ?

อาจารย์ : จริงอยู่ที่พระศากยมุนีได้ออกบวชและได้บรรลุธรรมเป็นพระพุทธเจ้า แต่นั่นก็เป็นเพียงขั้นตอนสุดท้ายเท่านั้น ซึ่งเมื่อเทียบกับระยะเวลาอันยาวนานแล้ว ก็เปรียบเสมือนกับยอดภูเขาน้ำแข็งเพียงส่วนหนึ่งที่โผล่พ้นมหาสมุทรขึ้นมา แต่ยังมีส่วนมหึมาที่จมอยู่ใต้มหาสมุทร ซึ่งก็คืออดีตชาติอันยาวนานนั่นเอง ถ้าลองพิจารณาอยู่ว่า แม้พระศากยมุนีในอดีตชาติเองก็เคยถือกำเนิดเป็นสิ่งมีชีวิตรูปแบบต่าง ๆ และได้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง ควบคู่ไปกับการประพฤติปฏิบัติธรรม และเป็นเพราะอดีตชาติที่ได้สั่งสมมาเช่นนี้เอง จึงทำให้สามารถบรรลุธรรมได้ ดังนั้น แม้จะไม่ได้ออกบวชก็ตาม เราก็สามารถดำเนินบนเส้นทางเดียวกันกับพระศากยมุนีได้เช่นกัน

นักศึกษา : แม้จะกล่าวว่า “การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง คือ การประพฤติปฏิบัติธรรม” ก็ตาม แต่สำหรับตัวผมแล้วยังยากที่จะยอมรับรับแนวคิดนี้ได้ อาจารย์ช่วยอธิบายให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้ไหมครับ ว่า “คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนควรดำเนินชีวิตอย่างไร”

อาจารย์ : ดังที่ได้กล่าวไปแล้วก่อนหน้านี้ว่า “พระพุทธศาสนาหลายนิกาย” มีแนวคิดที่ว่า “การสั่งสมกุศลกรรม⁴³ คือ การประพฤติปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า” ซึ่งถ้ากล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือ “จงดำเนินชีวิตโดยมุ่งประโยชน์ผู้อื่น⁴⁴” นั่นเอง

แน่นอนว่า “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ก็มีแนวคิดในเรื่อง “ประโยชน์ผู้อื่น” เช่นกัน แต่นั่นเป็นแนวคิดของ “ประโยชน์ผู้อื่นที่อยู่บนพื้นฐานของประโยชน์ตนเอง⁴⁵” กล่าวคือ การเริ่มต้นที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมอย่างเข้มข้นของตนเอง ได้ทำให้ผู้คนทั้งหลายที่ดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ได้รู้สึก ว่า “ยังมีหนทางที่ช่วยให้พ้นทุกข์ได้อยู่” นี่คือ “ประโยชน์ผู้อื่น” ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ถ้าจะกล่าวอีกทีก็คือ เป็น “ประโยชน์ผู้อื่น” ในลักษณะของการเป็นต้นแบบที่ดีและนำพาให้ผู้อื่นให้ประพฤติตาม แต่สำหรับ “ประโยชน์ผู้อื่น” ใน “พระพุทธศาสนาหลายนิกาย” เป็นการกระทำในทางตรง คือ “การช่วยเหลือผู้อื่นโดยการเสียสละตนเอง” เป็นพื้นฐาน

จะขอยกตัวอย่างเปรียบเทียบความแตกต่างของทั้ง 2 รูปแบบ โดยยกตัวอย่างชีวิตของสัตว์ขึ้นมา น่าจะทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น พ่อไก่แม่ไก่ได้หาเหยื่อต่อหน้าลูกเจี๊ยบ เมื่อลูกเจี๊ยบได้เห็น ก็ได้เรียนรู้วิธีการหาเหยื่อ กล่าวคือ เป็นการแสดงถึงวิธีหาเหยื่อให้ลูกเจี๊ยบได้เห็นแล้วในที่สุดก็เชื่อมโยงกับการช่วยเหลือลูกเจี๊ยบนั่นเอง นี่คือ “ประโยชน์ผู้อื่น” ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี” ในอีกด้านหนึ่งของ “ประโยชน์ผู้อื่น” ใน “พระพุทธศาสนาหลายนิกาย” นั้นเป็นเหมือนกับการ

⁴³ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 善行 (zengyō) ซึ่งตรงข้ามกับ “อกุศลกรรม” ที่ว่า 悪行 (akugyō)

⁴⁴ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 利他 (rita)

⁴⁵ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 自利 (jiri)

ช่วยเหลือเสียที่อดอยาก โดยการสละชีวิตตนเองให้เสียที่อยู่ต่อหน้า
ว่า “จงกินเนื้อของเราเพื่อยืดชีวิตของท่านออกไป” นั่นเอง

นักศึกษา : พอฟังคำว่า “ประโยชน์ผู้อื่น” โดยทั่วไปก็จะเข้าใจว่า
เป็นแนวคิดของ “พระพุทธศาสนามหาชน” นะครับ

อาจารย์ : นั่นเป็นเพราะพระพุทธศาสนาในญี่ปุ่นเป็น “พระพุทธ-
ศาสนามหาชน” จึงทำให้ไม่ค่อยเห็นภาพของ “ประโยชน์ผู้อื่นที่อยู่บน
พื้นฐานของประโยชน์ตนเอง” ใน “พระพุทธศาสนาของพระศากยมุนี”
สำหรับ “ประโยชน์ผู้อื่นในรูปแบบของการเสียสละตนเอง” ใน “พระพุทธ-
ศาสนามหาชน” นั่นเป็นการมุ่งไปที่การช่วยเหลือผู้อื่นเป็นสำคัญ
จึงทำให้รู้สึกว่าเป็นรูปแบบที่ยอดเยี่ยม แต่อย่างไรก็ตาม ถ้าพิจารณา
กลับไปถึงต้นสายแล้วจะพบว่า เป็น “ประโยชน์ผู้อื่นที่เป็นไปเพื่อ
ประโยชน์ตนเอง” ในการบรรลุเป็นพระพุทธเจ้าของตนเองนั่นเอง
กล่าวคือ เป็นโครงสร้างของ “ประโยชน์ผู้อื่น → ประโยชน์ตนเอง”

เมื่อเป็นเช่นนั้น “การสั่งสมกุศลกรรมในชีวิตประจำวัน คือ การ
ประพฤติปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้า” ใน “พระพุทธศาสนา
มหาชน” จึงเป็น “กุศลกรรมชั้นอุกฤษฏ์⁴⁶”

นักศึกษา : แล้วกุศลกรรมชั้นอุกฤษฏ์ที่ว่านี้ คืออะไรหรือครับ ?

อาจารย์ : นั่นคือแนวความคิดในเรื่องที่ว่า “การได้พบพระพุทธเจ้า
และสักการบูชาพระองค์ เป็นหนทางที่ลัดที่สุดเพื่อบรรลุความเป็น
พระพุทธเจ้า”

⁴⁶ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 究極 (kyūkyoku)

นักศึกษา : ตกลงหมายความว่าอย่างไรหรือครับ ?

อาจารย์ : เป็นเพราะว่า “กุศลกรรมในชีวิตประจำวันเป็นพลังที่นำไปสู่การบรรลุเป็นพระพุทธเจ้า” ซึ่งถ้าเป็นแต่เดิม คงจะต้องบำเพ็ญ “ประโยชน์ผู้อื่น” เพื่อช่วยเหลือผู้คนรอบข้าง แต่เมื่อเป็น “กุศลกรรมในชีวิตประจำวัน” ก็สามารถปรับเปลี่ยนมาเป็นวิธีการแบบอื่นได้เช่นกัน

ยกตัวอย่างเช่น เมื่อมีแนวความคิดว่า “การสักการะบูชาพระพุทธเจ้าจัดเป็นกุศลกรรม” เหมือนกับการที่เราได้ไปเคารพผู้ตายที่สุสานและคิดว่าการกระทำนี้จัดเป็นกุศลกรรม ดังนั้น ผลที่ตามมาคือแนวคิดที่ว่า “เราสามารถเป็นพระพุทธเจ้าได้ด้วยการสักการะบูชาพระพุทธเจ้า” นั่นเอง

นักศึกษา : แม้จะกล่าววว่า “การได้พบพระพุทธเจ้าและสักการะบูชาพระองค์ เป็นหนทางที่ลัดที่สุดเพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า” แล้วเราต้องไปที่ใดจึงจะสามารถพบพระพุทธเจ้าได้หรือครับ ?

อาจารย์ : ประเด็นสำคัญอยู่ตรงนั้นครับ อุปสรรคที่ใหญ่ที่สุดในแนวคำสอนของ “พระพุทธศาสนาหายาน” ก็คือ “การที่ไม่อาจพบพระพุทธเจ้าได้จริงๆ” เมื่อเป็นเช่นนี้ “พระพุทธศาสนาหายาน” จึงได้มีแนวคิดต่าง ๆ นานา เพื่อค้นหาคำตอบที่ว่า “ทำอย่างไรจึงจะสามารถพบพระพุทธเจ้าที่ไม่อาจพบได้” หรือ “ทำอย่างไรจึงจะทำให้ผู้คนที่ทั้งหลายยอมรับในเรื่องการได้พบพระพุทธเจ้าที่ไม่ได้พบจริงๆ” สิ่งนี้เองที่เป็นความน่าสนใจและเนื้อแท้⁴⁷ ของ “พระพุทธศาสนาหายาน”

⁴⁷ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 真骨頂 (shinkocchō)

สำหรับประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบัน มีพระสูตรในสายของ “พระพุทธศาสนาเถรวาท” เป็นจำนวนมาก อาทิ ปรัชญาปารมิตาสูต⁴⁸ สัทธรรมปุณฑริกสูตร⁴⁹ อวตังสกสูตร⁵⁰ อมิตาภสูตร⁵¹ มหาปรินิพพานสูตร⁵² ซึ่งเป็นพระสูตรที่ถูกสร้างขึ้นแตกต่างกันจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง โดยเหตุผลของการรจนาขึ้นนั้น แท้ที่จริงแล้วอยู่ที่การค้นหาคำตอบในเรื่องดังกล่าวนั่นเอง สำหรับลักษณะเฉพาะและความแตกต่างของพระสูตรแต่ละพระสูตรนั้น จะนำมากล่าวในลำดับต่อไป

(โปรดติดตามบทที่ 2 ในวารสารฉบับต่อไป)

⁴⁸ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 般若經 (hannyakyō)

⁴⁹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 法華經 (hokekyō)

⁵⁰ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 華嚴經 (kegonkyō)

⁵¹ ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 阿彌陀經 (amidakyō)

⁵² ผู้แปล : ภาษาญี่ปุ่นใช้คำว่า 涅槃經 (nehankyō)

บรรณานุกรม

- ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

SASAKI, Shizuka (佐々木閑). *Gōtama wa ikanishite Buddha to natta no ka* ゴータマは、いかにしてブツダとなったのか (พระสมณโคดมเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร?). Tokyo: NHK Publishing, 2013.

_____. *Bessatsu NHK hyappun de meichoshūchū kōgi Daijō Bukkyō kōshite Buddha no oshie wa henyō shita* 別冊 NHK 100 分 de 名著 集中講義 大乘仏教 こうしてブツダの教えは変容した (วรรณกรรมชื่อดังใน 100 นาทีของ NHK พระพุทธศาสนาหายาน: เหตุใดคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีความหลากหลาย?). Tokyo: NHK Publishing, 2017.